

~~~~~

СПОГАДИ

Частина 1

**Інститут кібернетики ім. В.М.Глушкова
Національної академії наук України:
все починалося у Феофанії...**

Зібрала й упорядкувала Надія Міщенко,
кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник.

Час роботи в Інституті: 1956 – 2002 рр.

Інститут кібернетики ім. В.М.Глушкова НАНУ: все починалося у Феофанії...

Протягом часу свого існування Інститут кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України “мандрував” по Києву, кілька разів змінюючи свою “дислокацію”. Кожна зміна розташування була пов’язана з підвищенням статусу академічної установи, розширенням тематики і, відповідно, збільшенням числа співробітників.

З огляду на це **історія Інституту умовно має чотири періоди** – за його розміщенням у різний час:

- **“феофанівський”** (ур. Феофанія) – 1956-58 рр. – Лабораторія Інституту математики АН УРСР – Обчислювальний центр АН УРСР;
- **“лисогірський”** (вул.Лисогірська) – 1959-64 рр. – Обчислювальний центр АН УРСР – Інститут кібернетики АН УРСР;
- **“великокитаївський”** (вул.Велика Китаївська) – 1965-74 рр. – Інститут кібернетики АН УРСР;
- **“теремківський”** (масив Теремки-I) – з 1975 року – Інститут кібернетики АН УРСР – Кібернетичний центр НАН України з Інститутом кібернетики ім. В.М. Глушкова у його складі.

Наведені нижче спогади пов’язані з **“феофанівським”** періодом, коли авторка працювала у Лабораторії та Обчислювальному центрі на посаді техника-обчислювача.

1 вересня 1956 року в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка почався новий навчальний рік. Я приїхала до Києва продовжувати навчання на 3-ому курсі стаціонару механіко-математичного факультету КДУ, будучи заочницею. Відвідувала також і сесії заочників, де заприятелювала з студенткою Гітою Машбіц. Проте обставини склалися так, що я не могла вчитися на стаціонарі і змушена була їхати додому на Житомирщину, шукати роботу і продовжувати навчання заочно.

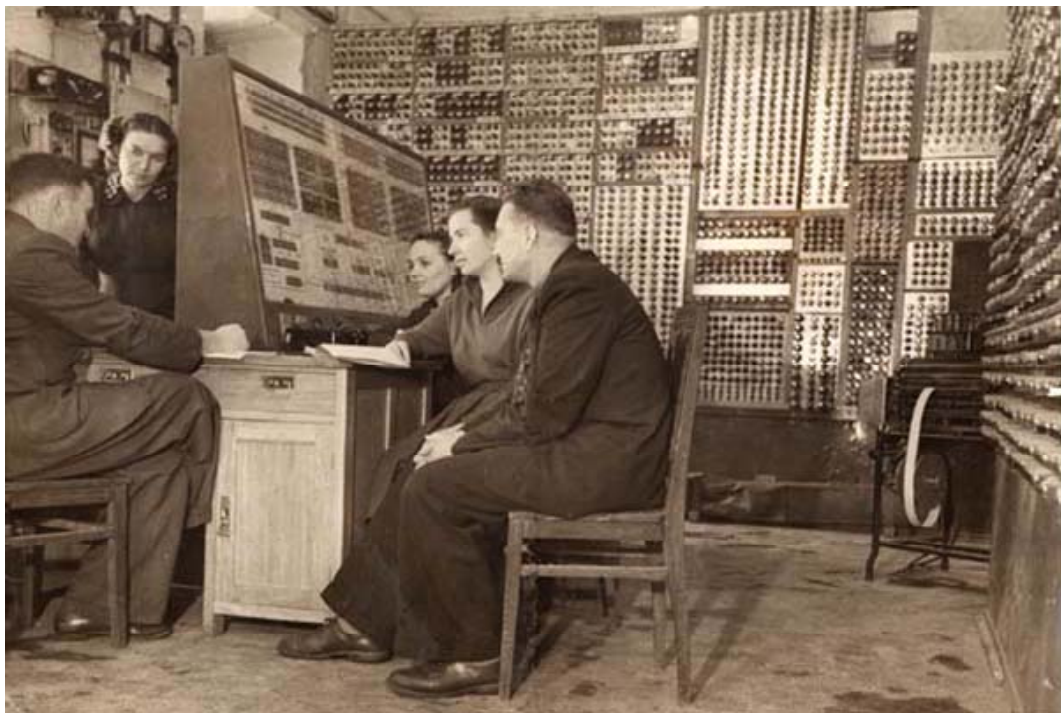
Перед прощанням з Києвом вирішила зателефонувати Гіті Машбиц щоб повідомити про невідворотні зміни у моєму житті.

Гіта по телефону розповіла мені, що вона працює в Лабораторії, де є обчислювальна машина і зараз там є вільна посада техника-обчислювача. До того часу я навіть ніколи не чула про обчислювальні машини. Якщо я даю згоду, то вона посприяє мені з перепусткою в Лабораторію, де я буду працювати техніком-обчислювачем. Гіта говорила про цю роботу так емоційно, що я перейнялася її настроєм і погодилася відразу. Перепустка була замовлена, у призначений Гітою день в кінці жовтня 1956 року я прийшла на площу Толстого, звідки службовий автобус повіз мене і співробітників у Феофанію, територія якої тоді ще не належала Києву.

Отже, як потім виявилось, їхала я в Лабораторію Інституту математики АН УРСР, яку очолив з літа 1956 року молодий доктор фіз.-мат. наук **Віктор Михайлович ГЛУШКОВ**. Вона була розташована у Феофанії у приміщенні колишнього готелю для прочан собору Св. Пантелеймона, побудованого на початку 20-го століття, напівзруйнованого у Великій Вітчизняній війні. У приміщенні готелю перед війною була лікарня для психічно хворих, розстріляних фашистами під час війни.

Пройде певний час після того доленосного дня, коли я вперше їхала в Феофанію, і я дізнаюся з різних джерел про історію виникнення Лабораторії та про видатних людей, які творили науку кібернетику. Зараз загальновідомо, що у 1948-1951 роках в Лабораторії Інституту електротехніки АН УРСР під керівництвом академіка **Сергія Олексійовича ЛЕБЕДЄВА** була побудована обчислювальна машина МЭСМ (російською мовою: Малая Электронная Счетная Машина), перша в континентальній Європі ЕОМ з автоматичним виконанням обчислень за програмою, яка зберігається в пам'яті ЕОМ. Назвемо в алфавітному порядку імена нагороджених співробітників Лабораторії після офіційного введення МЭСМ в експлуатацію **25.12.1951** року, які ще працювали тоді, коли я прийшла в Лабораторію: Анна Леонідівна ГЛАДИШ, Лев Наумович ДАШЕВСЬКИЙ, Володимир Васильович КРАЙНИЦЬКИЙ, Іветта Петрівна ОКУЛОВА, Семен Веніамінович ПОГРЕБИНСЬКИЙ, Зоя Сергіївна РАПОТА, Семен Борисович РОЗЕНЦВАЙГ, Анатолій Григорович СЕМЕНОВСЬКИЙ, Катерина Олексіївна ШКАБАРА. Ці та інші дані про історію Лабораторії наводжу за книгою: Малиновский Б.Н. *История вычислительной техники в лицах. Академик С.Лебедев.* – Киев: Наукова думка, 1992. – 126с. с.

Наводимо фотографію машини МЭСМ та її творців (з фондів Музею "Історія розвитку інформаційних технологій в Україні", решта фотографій – з архіву авторки).

МЭСМ принята в эксплуатацию !

На фото: слева Лев Наумович Дашевский, рядом с ним Зоя Сергеевна Рапота. За пультом Лидия Михайловна Абальшникова, Тамара Ивановна Печух и Евгений Евгеньевич Дедешко.

Академия наук УССР. Киев. 1951 год

Побудова обчислювальної машини у Києві в кінці 1940-х років була суворо засекречена, чому сприяло й розміщення Лабораторії у Феофанії, яка не мала з Києвом регулярного транспортного сполучення. Керівник колективу розробників С.О. Лебедев жив також у приміщенні Лабораторії.

Виявляється, МЭСМ була засекречена лише для громадян Радянського Союзу. Секретна книжка про МЭСМ у США була перекладена англійською з російської мови

невдовзі після її появи в СРСР. У нас ніхто не знав навіть про існування такої книжки, крім, звичайно, авторів. Про це та про інші анекдотичні випадки з так званою секретною літературою йдеться в статті Л. Іваненка "МЭСМ: відлуння у США", надрукованій у збірнику: Вісник НАНУ №10 за 2002 рік, стор. 45-48.

**Лабораторія обчислювальної математики і обчислювальної техніки. Феофанія.
Фото 1985 р.**

МЭСМ була розташована у лівій частині будинку Лабораторії на першому поверсі. 1951 року С.О. Лебедев переїхав працювати до Москви у новостворений Інститут точної механіки та обчислювальної техніки (російська аббревіатура ИТМ и ВТ) АН СРСР, де він уже керував створенням потужної машини БЭСМ (МЭСМ планувалася як макет машини БЭСМ).

1954 року Лабораторія С.О. Лебедева була переведена з Інституту електротехніки в Інститут математики АН УРСР, де в 1949 році була організована група математиків, які займалися числовими методами та програмуванням. На базі цієї групи та групи співробітників Лабораторії О.С. Лебедева була створена Лабораторія обчислювальної математики й обчислювальної техніки у складі Інституту математики АН УРСР, яку й очолив В.М. Глушков 1956 року.

За ініціативи директора Інституту математики **Бориса Володимировича ГНЄДЕНКА** в Лабораторії розпочалася побудова нової, потужної ЕОМ під назвою ромійською мовою "Киев".

Лабораторія Інституту математики, очолювана Віктором Михайловичем Глушковым, завдяки його таланту, невтомній праці, геніальному передбаченню розвитку науки і організаторським здібностям згодом переросла в самостійні наукові заклади АН УРСР – спочатку стала Обчислювальним центром (з 16 грудня 1957 року), згодом Інститутом кібернетики (з травня 1962 року) і нарешті Кібернетичним центром (з 1993 року), який нині об'єднує кілька академічних інститутів кібернетичного напрямку.

Віктор Михайлович Глушков (1924-1982) – завідувач Лабораторії, директор ОЦ та ІК АН УРСР (1956-1982). Фото 1970-х рр.

Масштаб особистості В.М.Глушкова такий, що охопити всі сторони його діяльності, навіть їх перелік, неможливо у межах одного нарису. Інформацію про нього можна знайти в його статтях, виступах, монографіях, а також в книгах його сподвижників, де вміщена і його автобіографія:

Б.Н. Малиновский *"Академик В. Глушков"*. – Київ: "Наук. думка", 1993 – 141 с., видана до 70-річчя від дня народження Віктора Михайловича.

Б.Н. Малиновский *"История вычислительной техники в лицах"*. – Киев: Фирма "КИТ", ПТОО "А.С.К.", 1995 – 379 с.

Ю.В. Капитонова, А.А. Летичевский *"Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова"*. – Киев: Наукова думка, 2003. – видана до 80-річчя від дня народження В.М. Глушкова.

У Феофанії поруч з готелем, у якому розміщувалася Лабораторія, знаходився напівзруйнований собор Св. Пантелеймона. Навколо собору – ліс з красивими ставками, біля яких були дачі академіків. У соборі попід стінами стояли ящики невідомого мені призначення. Посередині собору стояв стіл для гри в пінг-понг.

Робочі місця у деяких бічних приміщеннях собору у той час були вільні. У них пізніше мені довелося певний час попрацювати. Та про це мова йтиме нижче.

Фрагмент собору Св. Пантелеймона. Фото 1985 р.

Їдучи вперше до Феофанії службовим транспортом у кінці жовтня 1956 року, я була вражена поведінкою пасажирів. Жарти, кпини (часом і дошкульні), сміх, анекдоти, пісні – все було незвичним і дивним. Все боялася, що помітять мене і якось зачеплять, але ніхто не звертав на мене уваги. Я б дорого заплатила, щоб побачити тоді себе збоку. Згодом я не раз була свідком "концертів художньої самодіяльності" у службовому фургоні. Були в колективі і гумористи, і сатирики, співці-солісти різних амплуа, а щодо хору, то всі співали так дружно і, головне, так голосно, що по дорозі міліціонери наш фургон проводжали тривожними очима. Один раз зупинили: чи не п'яні, бува, їдуть.

Найталановитішими гумористами, що найчастіше виступали у цьому жанрі, були, на мою думку, на першому місці Юрій Мазира, на другому – Кирило Слепцов. Гумор був різний – від доброзичливого до дошкульного. Так, коли одного разу в машині їхав на практику студент мехмату Київського держуніверситету, син відомого композитора, автора опери "Молода Гвардія", Кирило Слепцов голосно співав у машині арію Уляни Громової з цієї опери. Юрій Мазира був майстром каламбурів, писав вірші. Через рік я уже жила в Феофанії в гуртожитку і мені бракувало тих поїздок у веселому товаристві.

Серйозних "членів екіпажу" пам'ятаю тільки двох: Сергія Міхновського і Тараса Колганова. Вони завжди були в костюмах, білих сорочках і краватках.

Те, що Лабораторія знаходилася за межами Києва, куди можна було дістатися лише службовим транспортом, сприяло згуртуванню колективу. Людей возили дві машини. Одна з них, тихохідна і комфортабельна ("катафалк") мала цікаву форму: вхід ззаду, лави попід вікнами, посередині порожньо. Від'їжджала вона щоранку від Президії АН УРСР. У ній їздили начальство та "солідні" співробітники віком за 25 років. Молодші їздили вантажною машиною – фургоном майже годину від площі Толстого до Феофанії і стільки ж часу – з роботи. Тоді багатоповерховий Київ закінчувався задовго до мосту через р. Либідь, автовокзал, здається, ще й не будувався, далі йшли приватні будинки Деміївки, ще далі будувалася виставка народного господарства, а нинішня Одеська площа була перехрестям напівгрунтових доріг на Одесу і кільцевої, де наші машини повертали ліворуч і їхали по кам'яній та ґрунтовій дорозі до самої Феофанії.

А того дня, коли я вперше приїхала у Феофанію, біля входу в Лабораторію мене зустріла керівник групи обчислювачів Олександра Петрівна Святоха з моєю перепусткою в руках. Ми зайшли в кімнату, де працювали обчислювачі. Вона приязно поставилася до мене, поділилася зі мною їжею в обід. Я була дуже схвильована. Олександра Петрівна порадила мені почати працювати після жовтневих свят. Тож з 10.11.1956 р. я була зарахована до групи техніків-обчислювачів за трудовою угодою.

У той час в Лабораторії уже працювали такі математики – кандидати фіз.-мат. наук (у дужках роки праці в Лабораторії, Обчислювальному центрі, Інституті кібернетики):

Катерина Логвинівна ЮЩЕНКО (1954-2000)

Олексій Андронович ЮЩЕНКО (1954 -1989)

Юрій Володимирович БЛАГОВЕЩЕНСЬКИЙ (1954-?)

Володимир Семенович КОРОЛЮК (1954-1959).

1958 року до ОЦ прийшов кандидат фіз.-мат. наук Володимир Сергійович МИХАЛЕВИЧ.

Подаю короткі відомості про кожного з них.

Катерина Логвинівна Ющенко – вчений у галузі математичного забезпечення ЕОМ і автоматизованих систем обробки даних, член-кор. АН УРСР (1976), завідувач відділу програмування в Лабораторії, ОЦ, ІК.

Докторську дисертацію К.Л. Ющенко захистила у березні 1965 року на тему:

"Некоторые вопросы теории алгоритмических языков и автоматизации программирования". Це була перша в СРСР докторська дисертація з програмування.

Другим захистив докторську дисертацію з програмування Андрій Петрович Єршов (Новосибірськ) на тему *"Некоторые вопросы теории программирования и конструирования трансляторов"*. Захист відбувся 5 вересня 1966 року.

Фото 1980-х років. Катерина Логвинівна Ющенко – завідувача відділом програмування (1954-2000)

З приватних бесід з Катериною Логвинівною стало відомо, що царський уряд вислав її батька, Рвачова Логвина Федоровича, родом з Підмосков'я, в Астраханську область на 3 роки за революційну діяльність без права жити в центральній Росії після звільнення. Після відбуття покарання він оселився в Овручі на Поліссі, там одружився. Сім'я переїхала в Чигирин. Батько заочно закінчив історичний факультет Київського держуніверситету і викладав у Чигирині історію й географію. У 1937 році його зарахували до українських націоналістів і заарештували. Ця подія вплинула на долю Катерини Логвинівни – її виключили з Київського університету. Довелося їхати кудись подалі. Війна теж додала клопоту, врешті-решт молодість і завзяття взяли верх над незгодами, і ми маємо нашу українську леді Лавлейс, вчителя і наставника багатьох поколінь програмістів. Детальніше про Катерину Логвинівну написано в книзі Б.Н. Малиновский. *Очерки по истории компьютерной науки и техники в Украине*. – Киев: "Феникс", 1998. – 452 с

Відділ Катерини Логвинівни був першою школою програмування до введення відповідного курсу в Університеті. Ще багато років її відділ готував програмістів, опікувався молоддю генерацією програмістів – учнів її учнів. Пощастило і мені пройти школу програмування у відділі Катерини Логвинівни. Практично жодна дисертація по програмуванню не готувалася без її порад та підтримки. 1973 року Катерина Логвинівна була першим опонентом моєї кандидатської дисертації.

Олексій Андронович Ющенко займався числовими методами, в ОЦ був співробітником відділу методів і підготовки задач, викладачем в КДУ ім. Т. Шевченка.

Юрій Володимирович Благовещенський не ввійшов до списку науковців з високими академічними званнями, наведеному в "Історії АН УРСР" 1982 року видання. Проте згадується там як учасник школи М.М. Крилова і М.М. Боголюбова – фахівців з нелінійної механіки.

З "Історії АН УРСР" за 1982 рік, стор. 71:

Важливі дослідження з теорії нелінійних коливань виконав Ю.В. Благовещенський в Інституті будівельної механіки АН УРСР, підсумовуючи їх у статті "Про коливання динамічних систем при великих нелінійностях (1949 р.).

У наказі №2 від 16.12.1957 року (перший день існування ОЦ) Ю.В. Благовещенський – завідувач відділу методів і підготовки задач.

Ю.В. Благовещенський ввійшов у колектив нагороджених Державною премією СРСР 1977 року за внесок в розроблення математичного забезпечення серії машин "МИР".

До коротких даних про професійні зацікавлення Ю.В. Благовещенського, надзвичайно скромної людини, ветеран Інституту Леонід Іваненко у листі до мене від 13.06.2009 року додав кілька визначальних деталей з його біографії:

"Ю.В. був тихою непомітною особою. Складалося враження, що він прагне "не висовуватися". Водночас, під час розмов з ним відчувалася його висока загальна та математична культура. Ми часто разом прогулювалися по Лисогірській вулиці, зазираючи до Голосіївського лісу й ведучи розмови на різні поточні теми.

Здавалося дивним, що при його ерудиції він не важив на ступінь доктора наук, на що, безумовно, заслуговував. Почасті, Державна премія СРСР віддала йому належне. Лише згодом, коли Ю.В. не стало, я дізнався про деякі деталі його біографії, що прояснило мої спостереження.

Ю.В. походив з дворянської родини. Цього було досить, щоб більшовики розстріляли його батька. Мати, бажаючи порятувати від такої ж долі свого (єдиного) сина,

визначила йому долю безпритульного. Він вештався серед босяків по вулицях, не показуючи носа додому.

Дитячі притулки, якісь робітфаки... Гарна попередня підготовка, яку Ю.В. приховував, сприяла йому. Так, він вільно володів французькою мовою. Зрештою, він став кандидатом наук, а далі пригальмував свою ходу. Мабуть, щоб не наводити "органів" на слід".

Володимир Семенович Корольок – математик, академік АН УРСР (1976; член-кор. 1967). З 1954 року працює в Інституті математики АН УРСР (з 1960 – завідувачий відділом, а з 1966 – заступник директора). Основні наукові напрями – теорія ймовірностей і математична статистика, обчислювальна математика і програмування. В.С. Корольок є одним із авторів підручника для університетів "Елементи програмування" (1961, 1963), співавтори Б.В. Гнеденко і К.Л. Ющенко, та посібника для педвузів "Алгоритми і математичні машини" (1964), співавтор Л.А. Калужнін.

Володимир Сергійович Михалевич – вчений у галузі кібернетики, академік АН УРСР (1973; член-кор. 1967), з 1982 року директор Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова АН УРСР. Наукові праці присвячені теорії оптимальних рішень, розробці математичного апарату економічної кібернетики та його практичному використанню. Створив і розвинув метод послідовного аналізу варіантів, що має велике значення для оптимального проектування складних комунікацій, сітьового планування, створення автоматизованих систем планування і управління.

Починаючи з 1959 року кілька років працював в ОЦ у відділі В.М. Глушкова (на півокладу) **Лев Аркадійович Калужнін**, доктор фіз-мат наук, професор КДУ ім. Т. Шевченка, керівник моєї дипломної роботи з комп'ютерної лінгвістики (1960 рік).

Починаючи з 1954 року, Лабораторія щороку поповнювалася молодими математиками, в основному випускниками КДУ ім. Т. Шевченка, які працювали в Лабораторії під керівництвом К.Л. Ющенко, та інженерами, випускниками Політехнічного інституту.

Подаємо список математиків, які були зараховані в Лабораторію інженерами в 1954-1956 роках. Вони вже працювали тоді, коли я прийшла в Лабораторію. В дужках подаються прізвища жінок після заміжжя та роки праці в Лабораторії, ОЦ, ІК.

ДАНЬКО (ШЕВЕЛО) Ліна Вікторівна (серпень 1954-1986)
ШАХРАЙЧУК (ЗАЙКА) Лідія Дмитрівна (серпень 1954-1995)
ЯДРЕНКО Енгеліна Костянтинівна (серпень 1955-1968)
ІВАНЕНКО Леонід Миколайович (1956-1993)
МАР'ЯНОВИЧ Тадеуш Павлович (1956, працює)
МИХАЙЛОВ Валентин Антонович (1956-1963),
МОТОРНА (ЗУБАТЕНКО) Вілія Семенівна (1956-2009)
СИБІРКО Антоніна Миколаївна (1956-1991)
КУЛІКОВ Михайло Олексійович (1956-1957)
ДІЄСПЕРОВА Маргарита Михайлівна (1956 - ?).

Нижче зі слів програмістів наводяться задачі, які вони розв'язували на МЭСМ, та лише деякі відомі мені дані про подальшу наукову та практичну діяльність цих програмістів.

Шевело Л.В. і Заїка Л.Д. провадили на МЭСМ розрахунки стійкості енергосистем (задача Цукерника з Інституту електротехніки). Ліна Вікторівна і Лідія Дмитрівна були першими читачами матеріалів К.Л. Ющенко і В.С. Корольока про Адресну алгоритмічну мову. Працювали до виходу на пенсію: Шевело Л.В. – з посади керівника групи, Заїка Л.Д. – з посади провідного інженера.

Ядренко Е.К. розробляла на МЭСМ програми бібліотечних функцій. Звільнилася з ІК 1968 року з посади провідного інженера у зв'язку з переходом до НДІ автоматизованих систем у будівництві.

Іваненко Л.М. на МЭСМ розв'язував диференціальні рівняння, які моделюють процеси синтезу аміаку, та такі, що пов'язані з керуванням балістичними ракетами. Займався автоматизацією проектування поздовжнього профілю автомобільних доріг. 1963 року захистив кандидатську дисертацію на тему «Некоторые численные методы конформных отображений однолистных областей и исследование их сходимости с применением цифровых автоматических машин». Далі займався проблемами алгоритмічних мов і трансляторів з них та розроблянням інформаційних систем.

Згодом Л. Іваненко вийшов на тематику імітаційних ігор у дослідницький, навчальний та виробничий діяльності. Дві його комп'ютерні гри на УТ-1: „Кібернетичний фітотрон” (1980, 1984-85) та „Урбаністика” (1982-83) щоразу охоплювали понад тисячу учасників. 1984 року Л. Іваненко спільно з архітектором Ларисою Скорик демонстрували „Урбаністику” на нараді UNESCO-UNEP у Владімірі-Суздалі. Л.Іваненко виступав з доповідями та демонстрацією матеріалів телеігор на щорічних конференціях ISAGA (International Simulation & Gaming Association). Відповідно, в Алмати (Казахстан)-1985, Веймарі (НДР)-1989, та Санкт-Петербурзі (Росія)-2006.

Ряд авторів – Ю.Геронімус, Д.Кавтарадзе, М.Крюков присвятили окремі сторінки своїх книг телеіграм Л.Іваненка. Останній, зокрема, в монографії від 2006 року констатував: *«В Киеве были организованы до сих пор не имеющие аналогов массовые телевизионные игры по сельскому хозяйству и проблемам развития города»*. Був відгук і в центральній на той час пресі – „Комсомольская правда”, „Советская культура”.

1987 року цикл ігор Л. Іваненка було вшановано медаллю „Прага-Дидакта”. Досвід конструювання й проведення телеігор висвітлено в його монографії:

Іваненко Леонід *"Гра як пізнавальна та конструктивна лояльність"* У 2-х кн. Кн.1 / Перший проект – „Гра в етері”. – Харків: Фоліо, 2005.

Останній у часі масштабний проект, започаткований Л.Іваненком, – „Лексична толока” здійснювався у 1993-2003 роках. У ньому учасники збирали матеріали на доповнення словника української мови. Проект було ініційовано під егідою Товариства „Просвіта” за інформаційної підтримки органу ОУН – газети „Українське Слово” й методичної та матеріальної підтримки НТШ-А (Нью-Йорк) та Інституту української мови НАНУ. Перебіг Толоки та її підсумки висвітлено в Кн. 2 вищезгаданої монографії. Також Л.Іваненко займався популяризацією ідей та досягнень кібернетики. Зокрема, в двох н/п книгах:

"Машины – наши друзья та співрозмовники" („Наук. думка”, 1968, рос. переклад – 1970)
„Інформаційний вибух та ЕОМ” (Спільно з А.О.Стогнієм, „Наук. думка”, 1975).

Коли мене у січні 1959 року перевели на посаду інженера, Леонід Іваненко був моїм першим безпосереднім керівником і вчителем програмування. І досі я користуюся його порадами, зокрема, почавши й собі "мережити" сторінки прозою.

Мар'янович Т.П. разом з **Королюком В.С.** для КБ "Южное" виконували на МЭСМ оброблення результатів випробувань ракетних двигунів. Робота полягала в застосуванні многофакторного регресивного аналізу для оцінки тяги двигуна залежно від властивостей пального, окислювача.

1956-1960-ті роки в Інституті математики АН УРСР аспірант академіка Б.В Гнеденка, директора Інституту математики АН УРСР). З 1966 року – завідувачий відділом методів системного моделювання в ІК АН УРСР. 1984 року захистив докторську дисертацію. Тематика досліджень: методи імітаційного моделювання та методи теорії ймовірностей

в проектуванні систем керування, комп'ютерних систем, комунікаційних систем тощо. З 1988 року професор.

З 1992 року член-кор. НАНУ та академік Міжнародної академії комп'ютерних наук і систем. Протягом 20 років був заступником завідуючого кафедрою Московського фізико-технічного інституту (1978-1998). Заступник директора Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова (1994-2002). Державні нагороди: орден "Знак почета" (1971), орден "За заслуги 3-го ступеню" (1996).

Лауреат Державної премії СРСР 1986 року у складі колективу, який створив універсальний інструментарій для імітаційного моделювання та його застосування до розв'язку конкретних прикладних задач. У зв'язку з Чорнобильською трагедією колектив нагороджених перерахував грошову винагороду у фонд Чорнобиля.

Т.П. Мар'янович написав спогади "Быть благодарным судьбе (Слово об Учителе)" про Б.В. Гнеденка та В.М. Глушкова.

Михайлов В. А. створював на МЭСМ програму генерації випадкових чисел. Через кілька років з Обчислювального центру перейшов в іншу організацію.

Зубатенко В.С. на МЭСМ розробляла алгоритми і програми елементарних функцій та інших обчислювальних методів. З 1986 року – науковий співробітник.

Основні напрями наукової діяльності В.С. Зубатенко – розробка алгоритмів, програм та інтелектуального забезпечення ЕОМ для дослідження та розв'язку задач обчислювальної математики, у тому числі для паралельних ЕОМ.

Останнім часом займалася створенням методів і алгоритмів для дослідження та розв'язку задач обчислювальної математики з наближено-заданими вхідними даними на MIMD-комп'ютерах, розробкою паралельних алгоритмів.

Автор біля 50-ти наукових праць, у тому числі співавтор п'яти монографій. Має 2 авторських права на комп'ютерні програми, дві медалі ВДНГ.

Сибірко А.М. працювала на МЭСМ, виконуючи задачу оптимального проектування автомобільних доріг. Кандидат фіз.-мат. наук з 1969 року. Тема дисертації:

"Математические методы оптимального проектирования протяженных объектов с использованием ЭЦВМ". Пішла на пенсію 1991 року з посади старшого наукового співробітника відділу економічної кібернетики.

Куліков М.О. ставив на МЭСМ статистичні задачі. Застосовував МЭСМ в кардіології. Будучи обчислювачем, я короткий час 1957 року працювала під його керівництвом, про що мова йтиме далі. Під час виділення ОЦ з Інституту математики в грудні 1957 року він залишився в Інституті математики, згодом переїхав до Москви.

Дієсперова М.М. Кандидат фіз.-мат. наук. Більше відомостей не маю.

У лютому 1957 року до математиків-програмістів ОЦ приєдналася випускниця Київського держуніверситету 1956 року **Ірха (Мар'янович) Алла Федорівна** (1957 – 1991). Разом з А.М. Сибірко Алла Федорівна працювала на МЭСМ над задачею автоматизації проектування автомобільних доріг і створенням стандартних підпрограм. Пішла на пенсію з посади провідного інженера ІК НАНУ.

Отже, співробітники Лабораторії, причетні до роботи на МЭСМ, поділялися на дві основні групи: програмістів та інженерів.

Програмісти розробляли методи та алгоритми розв'язку задач, складали програми для МЭСМ за розробленими чи існуючими алгоритмами. Програми потрібно було вводити в машину, налагоджувати, вчитувати з машини результати обчислень. Цю роботу іноді доручали досвідченим технікам-обчислювачам.

Інженери забезпечували життєдіяльність МЭСМ. Проте наука не стояла на місці, інженери працювали уже тоді над створенням нових досконаліших машин. Коли я поступала на роботу в Лабораторію, провів зі мною бесіду парторг Лабораторії тоді ще кандидат технічних наук **Борис Миколайович Малиновський**. Під час утворення ОЦ АН УРСР він став заступником директора з наукової частини. Як керівник розробки кількох серій обчислювальних машин, зокрема, призначених для керування виробничими процесами, він став доктором технічних наук, членом-кореспондентом НАНУ, заслуженим діячем науки і техніки України, лауреатом Державної премії України, академічних премій імені С.О. Лебедєва та імені В.М. Глушкова.

Борис Миколайович здійснив ще одну унікальну роботу – написав серію документальних повістей про розвиток обчислювальної техніки в Україні та в СРСР, про вчених та інженерів – творців цієї техніки. Найцінніше те, що автор як безпосередній учасник і організатор процесу створення обчислювальної техніки, був знайомий з багатьма колегами з інших інституцій і володів документальною базою, яка була доступною не для всіх.

Пропрацювавши в Лабораторії, ВЦ, ІК 46 років, мені цікаво зустрічатися в книжках Бориса Миколайовича з знайомими, малознайомими і невідомими персонажами, причетними до науки кібернетики. Ці книжки надихають мене на осмислення власного шляху в науковому середовищі кібернетиків.

Особливої уваги заслуговує автобіографічна книжка Бориса Миколайовича "Путь солдата" ("Рад. письменник", Київ, 1984, 192 стор.) про його власний шлях у страшний війні з поразками і перемогами, з тілесними й душевними ранами. Пройшовши всі випробування у Великій Вітчизняній війні, яку не без підстав тепер називають Другою світовою, автор не втратив надій та сподівань молодості, не зачерствів душею і вдруге вийшов переможцем, уже в науці.

Під час бесіди з Борисом Миколайовичем перед вступом до Лабораторії я найбільше боялася питань про прописку в Києві, якої у мене не було, і про батька, якого було репресовано у 1938 році, а про його реабілітацію тоді я ще не знала. На щастя, таких питань до мене не було.

1955 року була запроваджена посада техніка-обчислювача, на яку зараховували осіб з середньою освітою у відділ програмування. Восени 1956 року уже працювали такі обчислювачі (в дужках – роки праці в Лабораторії, ОЦ, ІК):

СВЯТОХА Олександра Петрівна (1955 – 1969). Керівник групи обчислювачів. Закінчила КДУ ім. Т. Шевченка в 30-х роках минулого століття. Пішла на пенсію 19 травня 1969 року з посади провідного інженера.

МАШБИЦ Гіта Яківна (листопад 1955 – 1992) під час прийняття на роботу була студенткою 2-го курсу заочного відділення мехмат-факультету КДУ ім. Т. Шевченка. На посаді обчислювача працювала на МЭСМ, допомагаючи програмістам ставити задачі. З 15.04.1958 року – інженер відділу програмування. У зв'язку з виїздом сім'ї до Ізраїлю 1992 року звільнилася з посади головного конструктора відділу СКБ при ІК. У кінці жовтня 2006 року, коли виповнилося 50 років з того часу, як Гіта привела мене вперше у Феофанію, почалося наше листування. У першому листі я висловила Гіті щире подяку за введення мене у чудовий колектив ентузіастів, де я була щасливою протягом усього свого трудового життя. Працювали ми в різних підрозділах Інституту кібернетики, беручи участь у різних проектах, зустрічалися рідко, та я раділа, коли результати роботи колективу за участю Гіти ставали відомими.

*Визначили друзів НАД.
Віт АН*

*Тримай її подальше від
поліції, щоб квіти не
зів'яли від конкуренції*

О.П. Святоха (1906–1979) – керівник групи обчислювачів (1955-1969). Фото 1960-х років.

ПОСКАЧИМ (САХНО) Галина Антонівна (листопад 1955 – працює, 2012 рік), закінчила заочне відділення мехмат факультету КДУ ім. Т. Шевченка, інженер з 16.02.1963 року, працює на посаді провідного інженера ІК НАНУ.

КОВАЛЬОВА (МЕДАР) Жанна Миколаївна (1955 – 1962), звільнилася з посади обчислювача у зв'язку з переходом на роботу в іншу установу.

КОЗЛЕНКО Олена Семенівна (1956 – 3.08.1962), звільнилася з посади обчислювача у зв'язку з переходом на роботу в іншу установу.

ШОХАЛЕВИЧ (МАЗИРА) Галина Петрівна (січень 1956 – 1996), вийшла на пенсію з посади інженера-програміста 1-ої категорії.

Олександра Петрівна Святоха, Гіта Машбіц, Жанна Ковальова, Галина Шохалевич. Фото 1956 р.

ГРЕЗЄВА Раїса Прокопівна (1956 – 1958), звільнилася у зв'язку з вступом в КДУ ім. Шевченка на мехмат факультет.

МОСЬПАН Галина Олексіївна (листопад 1956 – 1992). Під час зарахування була студенткою заочного відділу Київського фінансово-економічного інституту. Згодом перевелася на заочне відділення мехмат факультету КДУ ім. Т. Шевченка, яке й закінчила. Інженер з 16.01.1964 року, вийшла на пенсію з посади інженера-конструктора 1-ої категорії СКТБ. Моя подруга впродовж багатьох років.

ОСТАПЕНКО Тамара Фоківна (1956 – 1962).

ГРИЩЕНКО (МІЩЕНКО) Надія Михайлівна (листопад 1956 – листопад 2002). Під час зарахування в Лабораторію була студенткою 3-ого курсу заочного відділення мех.-мат. факультету КДУ ім. Т. Шевченка. З 16.01.1959 року – інженер відділу програмування. Кандидат фіз.-мат. наук з 1973 року. Тема дисертації *"Вопросы проектирования и реализации систем программирования с расширяющимся входным языком"*. Вийшла на пенсію з посади старшого наукового співробітника відділу рекурсивних машин.

У травні 1957 року до обчислювачів приєдналася ЧУЛЮК-ЗАГРАЙ (БЕРЕСТОВАЯ) Світлана Миколаївна (1957 – 2004). Під час зарахування в ОЦ була студенткою 1-ого курсу заочного відділення мех.-мат. факультету КДУ ім. Т. Шевченка. З 1961 року – інженер відділу програмування. Кандидат фіз.-мат. наук з 1975 року. Тема дисертації *"Вопросы программирования и реализации решающих систем"*. Вийшла на пенсію з посади старшого наукового співробітника відділу рекурсивних машин.

Керівник групи обчислювачів Олександра Петрівна Святоха була нашим вчителем, непохитно стояла на сторожі наших інтересів, нашого здоров'я, фізичного і морального, звільняла нас від настирливих залицяльників, звичайно, якщо вони їй не подобалися. Вона турбувалася про те, щоб усі дівчата вчилися далі, хоча це означало для неї втрату кадрів у зв'язку з підвищенням їх по службі. Олександра Петрівна зініціювала створення каси взаємодопомоги. Мене було призначено збирати внески, а Олександра Петрівна була розпорядником коштів серед тих, хто потребував допомоги. Каса була дуже популярна, я теж користувалася нею кілька разів.

Програмісти й обчислювачі працювали на другому поверсі будинку Лабораторії у трьох кімнатах, розміщених анфіладою. Вхід з коридору був безпосередньо до кімнати програмістів, з їхньої кімнати був вхід у першу кімнату обчислювачів, а з неї – у другу кімнату обчислювачів. Панувала сувора дисципліна. Робочий день у той час тривав 8 годин, а робочий тиждень 6 днів. Туалет був на вулиці. Щоб не турбувати глибокодумних і високоповажних (саме так!) програмістів, виходити через кімнату програмістів рекомендували лише в обідню перерву, або у виняткових випадках під час 15-хвилинної фізпаузи, яка була запроваджена для обчислювачів протягом робочого дня двічі – одна за дві години до обідньої перерви, друга через дві години після неї.

По секрету скажу, що одного разу, виходячи з кімнати в дозволений час, мені пощастило побачити програміста N, який у своїй робочій кімнаті стояв на голові, їм дозволялося? Ймовірно, була така необхідність.

МЭСМ знаходилася на першому поверсі. До машинної зали я потрапила не відразу. Заглянути дозволили, а працювати оператором, тобто вводити в машину програми й дані та виписувати результати обчислень дозволили лише через кілька місяців.

Обчислювачі працювали на німецьких настільних електричних машинках ReinMetal. Робили обчислення за формулами, зокрема, і для тих задач, які були запрограмовані

для МЭСМ. Складні формули для нас, обчислювачів, були розкладені Олександром Петрівною на частини та упорядковані за пріоритетами їх обчислення. Це називалося порахувати контрольні точки для перевірки правильності програм. Якщо результат роботи МЭСМ за певною програмою збігається з одержаним обчислювачами на ReinMetal за формулами, то програма коректна.

Перевірялися нескладні програми і шляхом їх виконання покомандно обчислювачами, після чого результати порівнювалися з результатами розрахунків безпосередньо за формулами. Виконання програм покомандно вручну було для мене початковою школою програмування. Ознайомилася також з різними нетрадиційними тоді системами числення з основами 2, 8, 16.

Всі розрахунки завжди виконувалися двома особами, які виконували одне і те ж завдання одночасно і незалежно, а закінчивши, звіряли результати.

1956 рік. Березень. Жінки Лабораторії. На знімку зліва праворуч: Енгеліна Костянтинівна Ядренко, Лідія Дмитрівна Заїка, Катерина Логвинівна Ющенко, Олександра Петрівна Святоха, Тамара Фоківна Остапенко, Олена Семенівна Козленко, Галина Петрівна Шохалевич, ?, Гіта Яківна Машбіц, Жанна Миколаївна Ковальова, Раїса Прокопівна Грезєва, Галина Антонівна Поскачим

Фото жінок Лабораторії було зроблено чоловіками як подарунок до дня 8 Березня 1956 року. А чому чоловіки не подарували кожній жінці і своє фото?

Листопад і грудень 1956 року – це час мого вживання в колектив Лабораторії і підготовки до зимової сесії в університеті. Як і раніше, жила я на квартирі у Києві, виходила на роботу рано, приходила пізно, але стаціонарне навчання випереджало програму заочного, і це дало мені змогу успішно скласти іспити зимової сесії.

В кінці 1956 року я одержала звістку – запрошення на стаціонар, але на курс нижче. І шкода було відмовлятися від великої мрії вчитися на стаціонарі, але робота й колектив дуже припали до душі. До того ж піти на курс нижче означало розлучитися з однокурсниками з стаціонару, з якими потоваришувала під час навчання на першому і другому курсах та колгоспної роботи у вересні 1955 року. Тож я відмовилася.

Вважаю, мені дуже поталанило. То був період юності науки кібернетики і період щасливої юності її творців. Його керівникові В. М. Глушкову – лише 33 роки. Спільна цікава справа згуртовує людей, а якщо на чолі її стоїть така цілеспрямована, талановита, працьовита до самопожертви людина, як В.М. Глушков, то колективу під

силу великі завдання. В.М. Глушкова поважають не тільки за талант, ерудицію, організаторські здібності, але і як чуйну, уважну людину.

У В.М. Глушкова було багато ідей. Оскільки я, тоді технік-обчислювач, не була безпосереднім учасником їх здійснення, то й описувати їх у контексті того часу не можу. Розуміння винятковості Віктора Михайловича як Вченого і Людини прийшло до мене з часом. Чому? Бо на той час я беззастережно вірила в позитивних героїв літератури соціалістичного реалізму. Особа В.М. Глушкова була для мене живою ілюстрацією до цих творів, а відтак сприймалася мною як норма життя. Тільки згодом я дізналася, що люди на високих посадах бувають різними...

Вплив особистості великого вченого і громадянина Віктора Михайловича Глушкова був таким потужним, що можна з певністю сказати: він творець не тільки власної долі, але й долі тих, хто з ним працював.

1956 рік. Біля гуртожитку. Зліва праворуч: Остап Бойчук, Костянтин Головка, Антоніна Сибірко, Федот Харченко, Августа Харченко, Станіслав Забара з дружиною та її братом

До Лабораторії надходили нові люди. Для перевезення співробітників уже було недостатньо двох машин, з'явилася третя. Між шоферами двох транспортних засобів виникло змагання, хто швидше приїде до місця призначення (тихохідний автобус- "катафалк" не брав участі у змаганні). Пасажири різними способами стимулювали змагання. У кузові вантажної машини, якою керував дуже темпераментний водій, серед молодих співробітників їхала і я. Ми сиділи на лавах спиною до водія. У такій позиції панувала своєрідна гра: на поворотах тиснути на сусідів по лаві у той бік, куди заносить сидячих інерція. Чим крутіший поворот, тим сильніший тиск. Непроголошена мета – витиснути з лави крайнього з того боку, на який тиснуть. Отака собі дитяча гра в суміші із змагальною енергією шофера створила своєрідну ДТП на крутому (90 градусів) повороті на перехресті доріг, де зараз Одеська площа. Пригода трапилася у холодну пору року (грудень 1956 року), коли всі були тепло одягнуті.

Нагадаю: у тому куті між дорогами на Одесу та кільцевою, де зараз домінує гіпермаркет "Магелан", при самій дорозі була долина. Влітку там росла осока, і цвіли болотяні жовті квіти. А на місці "Магелану" ціле літо цвіла гречка. Дорога на тому місці була насипна і піднімалася над рівнем долини на півтора-два метри.

ДТП сталася під час крутого повороту ліворуч у момент найвищого людського та інерційного тиску на правий борт машини. Машина почала повільно перекидатися на правий бік, але в першу мить не всі зрозуміли, до чого йдеться. Лише Ліна Самофалова встигла сказати з притаманним їй спокоєм: "Вот мы и переворачиваемся..." Машина приземлилася правим бортом до дорожнього відкосу, досить крутого. Я сиділа на лаві під кабіною посередині, а праворуч і ліворуч сиділи по два тепло одягнуті чоловіки. Мені пощастило, бо на мій бік звалилися лише двоє тіл, але тиск був такий, що я перелякалася за свої ребра. Володимир Дворцин встиг встати і обпертися ногами у дно кузова, а руками в дах, і так провисів над людьми кілька секунд з криком "Томка!" – ім'я дружини, яка теж була в машині.

Врешті-решт всі вибралися з кузова цілі і неушкоджені. Нас тоді підібрав тихохідний автобус ("катафалк"), який завжди плентався позаду. Отже, відбулися переляком, зате стали героями дня, а шофера, напевно, покарали, бо він більше нас не возив. Та ще висвітилася велика симпатія техніка, великого гумориста Юрія Мазири до Галини Шохалевич, якій при тій пригоді стало погано з серцем.

Щодо мене, то після "участі" в ДТП її наслідки я відчула аж влітку наступного року, коли мені довелося їхати кудись у трамваї. Його дуже хитало, і я інстинктивно хапалася за поручні, ніби боялася, що він перекинеться. Мені доводилося раніше часто їздити у трамваї, але такого страху не було. Я навіть у перші секунди поїздки не зрозуміла, звідки таке хвилювання, а потім здогадалася: страх застряг десь у клітинах мого тіла і до певного часу не виявляв себе, а прокинувся, коли мене хитнуло у трамваї. Симптом страху тривав близько року, було, хоч не сідай у трамвай.

1957 рік. Забігаючи наперед, повідомимо, що 27 квітня цього року Галина ШОХАЛЕВИЧ і Юрій МАЗИРА одружилися.

30 квітня 1957 р. Вітали Юрія і Галину Мазир з одруженням. Зліва праворуч обчислювачі: Галина Поскачим, Раїса Грезєва, сидять Олена Козленко і Гіта Машбіц, за нею Галина Мазир, Олександра Петрівна Святоха, Юрій Мазир, Галина Мосьпан, Жанна Ковальова, Надія Грищенко – обчислювачі та Маргарита Дієсперова – математик

Всі були раді за них, і через три дні на першотравневій демонстрації у нашій колоні напроти трибуни з урядовцями лунало: "Да здравствует Мазыра, спасшийся от

наводнення путем женитьби!". Слід пояснити, що Мазира жив на Подолі, а після одруження вони знайшли помешкання у будинку біля Оперного театру поруч з Галининими батьками. Того року була на Подолі повінь.

У січні розпочалася зимова сесія в університеті, що для мене завжди було святом. Пам'ятаю, почав нам читати факультативний курс функціонального аналізу чудовий викладач Михайло Йосипович ЯДРЕНКО, чоловік нашої програмістки Енгеліни Костянтинівни. Він був надзвичайно гарною людиною і лектором. Після навчання на стаціонарі мені було легко його слухати і розв'язувати задачі біля дошки. Це він помітив і сказав удома дружині, що на заочному відділенні з'явилася дівчина, яка легко розв'язує задачі. А Енгеліна К. запитала його, як вона одягнена, на що він відповів, що не пам'ятає. Наступного дня він звернув увагу на мій одяг, сказав Енгеліні, і вона розпізнала мене. Енгеліна К. розповіла про це на роботі у моїй присутності уже після зимової сесії. Звичайно, мені була дуже приємна така оцінка.

ЯДРЕНКО Михайло Йосипович (1932-2004) – доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАНУ, лауреат Державної премії України, завідувач кафедри теорії ймовірностей мех.-мат. факультету КДУ ім. Т. Шевченка (1966-1998).

Обставини склалися так, що 2003 року я зустрічалася з Михайлом Йосиповичем в Університеті, брала у нього консультацію з теорії ймовірностей, він був тоді дуже засмучений смертю дружини. Крім читання лекцій з теорії ймовірностей, працював над підручником з дискретної математики. Книжка видана, а Михайла Йосиповича немає...

16 березня 1957 року мене було введено до штату Лабораторії.

Саме від цієї дати пішов офіційний відлік стажу моєї роботи, і мене було допущено до роботи на МЭСМ. Моя робота полягала переважно у введенні даних і програм до машини, натисканні кнопки "пуск" і запису результатів, які висвітлювалися на панелі. Не пам'ятаю, чи були якісь зовнішні пристрої. Цікавою була так звана штекерна (пасивна) пам'ять. Вона мала форму широкої дошки з отворами, біля якої стояв диван.

Заповнення її полягало у вставлянні штекерів, що були схожі на гвіздки, у отвори там, де у двійковому числі мають бути одиниці. До штекерної пам'яті вводили програми і константи. У верхній частині дошки я набирала програми і константи, стоячи ногами на дивані, у нижній – стоячи на ньому ж на колінах.

Пригадую, як мене залучили у березні-квітні 1957 року допомагати програмісту Михайлу Кулікову, який ставив на МЭСМ статистичні задачі. Це був час усвідомлення необхідності впроваджувати статистичні методи для аналізу і контролю виробництва з використанням ЕОМ. З метою ознайомити керівників машинобудівних і приладобудівних підприємств з статистичними методами за участю Інституту математики АН була організована *"Республиканская конференция по вопросам статистических методов анализа и контроля производства"* 14-15 червня 1957 року. На цій конференції виступали Б.В. Гнеденко, К.Л. Ющенко і В.С. Михалевич з доповідями про застосування ЕОМ для статистичного контролю у виробництві. Михайло Куліков теж робив доповідь на тему *"Некоторые методы текущего предупредительного статистического контроля и их применение"*.

На згадку про цю роботу від Михайла Кулікова я маю збірник, що містить короткий зміст доповідей названої вище конференції з теплим написом: *"Дорогой Наденьке, моему другу и помощнице, мой первый труд. Автор. 20 июня 1957 г."*

На жаль, не можу зараз пригадати, яку саме статистичну задачу ставив перед собою Михайло Куліков, коли доручив мені в Інституті кардіології ім. Стражеско розшифровувати кардіограми. Я працювала там під керівництвом доктора медичних

наук, професора, жінки з прізвищем Міщенко. Не пригадую її імені та по-батькові. Як я потім дізналася від своєї квартирної господині, яка знала цю жінку, що у неї була тоді сестра, теж доктор медичних наук. Професор Міщенко навчила мене розшифровувати кардіограми на паперових стрічках – робити виміри лінійкою з поділками, записувати результати у спеціальні форматовані аркуші, які потім, напевно, використовував Михайло Куліков, як я тепер здогадуюся, для певного статистичного оброблення результатів розшифрування. Спілкування з професором Міщенко було дуже приємним. Здається, працювала я там не більше тижня. Але робила ще якісь розрахунки – вже на своєму робочому місці.

Можливо, ця робота стосувалася розроблення електронного діагноста серцевих захворювань, яке у той час вели Б.В. Гнеденко, М.М. Амосов, К.О. Шкабара і М.О. Куліков. На початку 1960 року було завершено складання першого в світі електронного діагноста. Ці дані взяті з книги

Гнеденко Д.Б., Гнеденко Б.Д., Гнеденко Е.Д. *"Борис Владимирович Гнеденко в воспоминаниях учеников и соратников"*. Изд-во КомКнига, Москва. – 2006 г., 192 стр.

Здається, у першій половині 1957 року відбулися відкриті партійні збори у кабінеті В.М. Глушкова, на яких його приймали в кандидати до комуністичної партії. Тоді ще всі співробітники вмістилися в його кабінеті. Зараз його біографія відома всім. Його життя – це праця і наполегливість у досягненні мети. Я запам'ятала лейтмотив його виступу. *"Працювати, працювати і працювати. 18 годин на добу"*, — говорив Віктор Михайлович. Він так працював все життя. Ці слова часто повторював, спілкуючись з молоддю. Вчив не відволікатись на суєтне, нікому не потрібне, чи заради грошей та слави. Тоді ж на зборах Віктор Михайлович, як завжди й після того, говорив про перспективи і задачі, які стояли перед колективом, але пам'ять не зберегла деталей виступу. Напевно, все, про що він говорив тоді, потім здійснювалося. Сподіваюся, і за моєї скромної участі теж.

У ті часи ми з задоволенням брали участь у святкових демонстраціях.

1 Травня 1957 року. На знімку на передньому плані ліворуч Юрій Сальков і Василь Александренко, праворуч у профіль Надія Грищенко, Світлана Берестовая, Галина Мосьпан

Коли прийшло тепло, оживали два волейбольні майданчики – втоптані серед лісу галявини поруч із будинком Лабораторії. У волейбол грали майже всі. Були дві постійні команди. Команда класу "А" (власна неофіційна кваліфікація) складалася переважно з чоловіків; вони займали майданчик для "майстрів".

1957 рік. Зліва праворуч: Галина Поскачим, Олександра Петрівна Святоха, Надія Грищенко (готується прийняти м'яч), Володимир Дворцин, Анатолій Зінченко, Анатолій Зубатенко, Тарас Колганов, Андрій Іванович Кондалєв, Галина Мазира (болільник)

1957 рік. На ігровому майданчику тимчасове затишшя. Ліворуч – Олександра Петрівна Святоха, у центрі Галина Поскачим, ліворуч Надія Грищенко, на узбіччі – болільники

Була й жіноча команда Лабораторії теж класу А, яка влітку виступала на першість Академії наук. Грали на волейбольному майданчику на перехресті бульвару Тараса Шевченка та Володимирської вулиці біля жовтого корпусу Університету. Одного разу я була серед болільників, що стояли на тротуарі і стежили за грою крізь ґрати огорожі.

Пам'ятаю лише двох волейболісток тієї команди: Надію Шляхову і Гіту Машбіц. Жіноча команда тоді зайняла призове місце, і їй було запрошено грати за збірну Академії Наук. Решта співробітників Лабораторії створювали волейбольні команди динамічно. Саме такі команди представлені на фотографіях. Клас цих команд щодо майстерності міг позначатися лише останніми буквами алфавіту. Число гравців у команді – величина змінна: 4 гравці проти 11 – теж можна грати. Рівновага – за рахунок "класності". Грало "на виліт". Право грати першими одержували ті, хто, зірвавшись з робочого місця рівно о 13.00, стрімголов бігли до галявини, щоб бути першими і сформувати команду. Як не дивно, але, незважаючи на велике бажання грати і тривалу ігрову практику, майстерність цих команд не зростала ні на йоту. Зате було дуже весело. Дехто сердився, якщо хтось "мазав", тоді ставало ще веселіше – ясна річ, якщо "мазали" по той бік сітки...

Одного разу 1957 року ставав грати у цих командах навіть Лев Аркадійович Калужнін, професор мехмату КДУ ім. Т. Шевченка. Він відбивав м'яч переважно кулаками.

У холодну пору року або й літом у дощ грали в приміщенні в пінг-понг.

Я встигла полюбити свій дружний колектив, і мені було жаль розлучатися з ним на літню екзаменаційну сесію. Під час сесії я жила у Києві по вул. Гоголівській, 34а, кв.27 – я наводжу точну адресу завдяки збереженій мною листівці, що нею мої товариші обчислювачі вітали мене того року з днем народження, яке припало на час сесії. Побажання в листівці: *"Будь щаслива і ніколи не падай духом. Твої друзь"* було для мене досить актуальним на той час.

Протягом 1957 року Лабораторія постійно поповнювалася новими співробітниками, але пік поповнення припав на серпень місяць – час приходу випускників Політехнічного інституту та Держуніверситету ім. Т. Шевченка. Так, 1957 року з університетського мех.-мат. факультету прийшла аж 21 особа: серед них лише 2 хлопці – Володимир Григорович Тюпа і Віктор Петрович Зіненко, решта – дівчата. Назву лише тих, хто ще працює в Кібцентрі станом на 2012 рік (в дужках прізвища після заміжжя).

Бистрова (Бабенко) Людмила Петрівна. На МЭСМ виконувала розрахунки напруження в шахтних канатах. Задача була поставлена Шевелом В.М., старшим науковим співробітником Інституту математики АН УРСР. Нині Бабенко Л.П. – старший науковий співробітник Інституту програмних систем НАНУ. Кандидат фіз.-мат. наук з 1969 року. Тема дисертації *"Разработка средств машинно-независимого описания трансляторов с языков для автоматической обработки данных"*.

Дрючина (Сахнюк) Марія Олександрівна. На МЭСМ працювала з Бабенко Л.П. над розрахунками напруження в шахтних канатах. Старший науковий співробітник відділу методів системного моделювання ІК НАНУ, кандидат фіз.-мат. наук з 1973 року. Тема дисертації *"Разработка и внедрение системы моделирования дискретных процессов"*. Державна премія СРСР (1986).

Каленчук-Порханова Анжеліна Олексіївна. На МЭСМ розв'язувала задачу знаходження значень полінома в точках за схемою Горнера. Протягом довгого часу працювала завідуючою лабораторією "Спеціалізовані методи оброблення даних" ІК НАНУ. Кандидат фіз.-мат. наук. Лауреат Фонду Глушкова.

З приходом поповнення постало питання робочих місць. Тож у північній частині собору підготували три кімнати, дві для обчислювачів і одну для програмістів.

У соборі обчислювачів відвідав директор Інституту математики АН УРСР, до складу якого тоді входила Лабораторія, член-кор. АН УРСР Борис Володимирович Гнеденко. У той час в Лабораторії завершувалася ініційована ним побудова ЕОМ "Київ", на якій

пізніше я працювала. Ми готувалися до цього візиту відповідально, звичайно, хвилювалися. Вела діалог з директором Олександра Петрівна Святоха. Не пам'ятаю деталей розмови, але пам'ятаю: візит залишив дуже приємне враження.

Восени мені надали гуртожиток, розташований у мальовничому місці на краю лісу на віддалі 7 хв. бігу від Собору. Одну кімнату займали дівчата: я, Галина Поскачим, з якою я працювала в групі обчислювачів, Антоніна Сибірко, а в серпні 1958 року до нас приєдналася Лора Олійник.

У сусідній кімнаті жили хлопці. В інших кімнатах жили сімейні: Харченки, Зубатенки. Хлопці по черзі готували собі їжу, тому що у Феофанії тоді не було навіть магазину. Черговий на день чергування звільнявся (частково) від роботи, їхав до Києва по продукти і готував їжу на примусі. Із дівчат у спілці з хлопцями була лише Антоніна Сибірко. Хлопці любили її чергування, бо вона готувала смачний борщ. Відзначався також І.Г. Він у день чергування обходив сімейних, збирав спеції і варив смачний суп "харчо". Пощастило і мені одного разу скуштувати їхнього супу після походу в місто. Він був густий і смачний.

Після робочого дня я та Галина Поскачим (нині Сахно) залишалися в соборі виконувати контрольні роботи (Галина теж вчилася), там і вечеряли. Залишався іноді і програміст В.Г., який також жив у гуртожитку і працював у соборі в сусідній кімнаті.

Жовтень 2000 р. Стою біля входу до колишнього гуртожитку, де ми мешкали в 1957-58 роках. На фото ліворуч частково закрите прибудовою вікно кімнати, де мешкали дівчата.

Одного разу, залишившись у робочій кімнаті на вечір, В.Г. поналивав у шклянні банки води з крану (у кімнату була проведена вода) і почав, ударяючи по банках, здається, олівцями, видобувати різні мелодії. Вони були досить виразні. В.Г. був у піднесенні. Не знаю, чи це був очікуваний концерт, чи випадкове відкриття, але він залишив банки з водою до наступного дня, очевидно, хотів приголомшити цією музикою колег. Разом з банками на робочих столах залишилися й калюжі. На другий день був страшенний скандал. Найбільше йому перепало від В.

Москаленко. Драма полягала в тому, що банки чомусь перестали звучати!!! А калюжі за ніч не висохли. Я спробувала підтвердити, як свідок, що він каже правду: вчора банки грали. Не допомогло. Потім ми вирішили, що мелодію давали банки з пухирцями повітря у воді на стінах банки, які до ранку не збереглися. Але цю гіпотезу на практиці вже ніхто не перевіряв...

Жовтень 2000 р. Колишній гуртожиток, вул. Акад. Лебедєва, 43. Стою біля вікна своєї кімнати

Фото 28.03.2001 р. Кімната в гуртожитку, де мешкали дівчата у 1957-58 роках. Моє ліжко стояло ліворуч від вікна з кватиркою і займало місце до середини підвіконня.

Пам'ятається і такий епізод. Прокидаюся о другій годині ночі від якихось голосів. Розплющую очі і бачу В.Г., який просунув голову у кватирку у верхній частині вікна, що була майже над моєю головою, і агітує Антоніну Сибірko іти завтра в кіно. Антоніна відразу не згоджується, тож діалог триває. Я починаю лаяти В.Г. Подіяло. Наступного

для я почала йому доводити, наскільки нерозумно вести такі розмови опівночі у присутності свідків, які хочуть спати. На що він мені відповів: "А знаєш на чиїх плечах я стояв?" Не знаю і знати не хочу – я відповіла. А він каже: "На плечах Михалевича!"

Коли робилися вищенаведені фото, у приміщенні гуртожитку було розміщено "*Відділ екологічних основ боротьби з паразитами гідробіонтів Ін-ту зоології НАНУ*". Його адреса – вул. Академіка Лебедева, 43, – якраз проти Інституту теорфізики ім. М.М. Боголюбова НАНУ. Поруч за минуле півстоліття з'явилося кілька приватних будинків.

Оскільки Феофанія юридично не належала до Києва, я легко отримала прописку в феофанівському гуртожитку. А після приєднання цього селища до Києва одержала київську прописку автоматично.

У Феофанії Віктору Михайловичу часто доводилося займатися справами, далекими від наукових. Його терпець остаточно увірвався після того, як молодий співробітник технік Юрій Юдін прийшов до Віктора Михайловича зі скаргою на дівчат, які заховали його стілець. Тому невдовзі з'явився в Лабораторії заступник директора з господарських питань Феофан (!) Степанович ШТЕФАНЮК, у минулому кадровий військовий.

У грудні 1957 року Лабораторія реорганізована в Обчислювальний центр АН УРСР:

Согласно Постановления Совмина УССР от 28.11.1957г. и Президиума АН УССР от 13.12.1957 г. организован ВЦ АН УССР от 16.12.1957 г.

Приказ №1 по ВЦ АН УССР от 16.12.1957 г. г.Київ

С 16/XII 1957г. Директор вступил в обязанности директора.

Приказ №2 по ВЦ АН УССР 16.12.1957 г. г.Київ

Согласно Постановлению Совмина УССР от 28.11.1957 года (№1353-56) и Президиума АН УССР от 13.12.1957 года. образован ВЦ АН УССР от 16.12.1957года. На основании вышеизложенного зачислить нижепоименованных сотрудников на работу в Вычислительный центр Академии наук УССР:

- 1. Зам. директора по научной работе – он же руководитель отдела специальных машин – ст. науч. сотр. Малиновский Б.Н. с месячным окладом 4500 руб.*
- 2. Ученый секретарь – канд. техн. наук Кондалев А.И. с месячным окладом 3200 руб.*

Далі у наказі подано перелік усіх відділів і всіх співробітників ОЦ, якими автоматично стали співробітники Лабораторії з 16 грудня 1957 року. Я – технік-обчислювач у відділі програмування, завідувача відділом К.Л. Ющенко.

У подальшому наводитиму дані лише про тих новоприбулих співробітників, з якими пізніше доводилося співпрацювати. Так, у наказі №2 в списку програмістів відділу К.Л. Ющенко є прізвище **Анатолія Олександровича Стогнія**, якого зараховано на півставки як аспіранта В.М. Глушкова. Після захисту кандидатської дисертації він став завідуючим відділом, у якому я працювала з середини 1963 року до жовтня 1965 року. До списку співробітників у наказі №2 про створення ОЦ додано кілька осіб, які були прийняті в ОЦ в останні дні грудня 1957 року.

30 грудня став співробітником ОЦ **Олександр Адольфович Летичевський**, мій науковий керівник у відділі теорії цифрових автоматів (до 1982 року зав. відділом В.М. Глушков) з жовтня 1965 року і до виходу на пенсію. Наразі (2012 рік) О.А. Летичевський – академік НАНУ. Шлях до високого звання почався у відділі В.М. Глушкова, який нині Олександр Адольфович і очолює. 1971 року він захистив докторську дисертацію на тему "*Эквивалентность автоматов и дискретные пробразователи*". Професор, лауреат премії Ленінського комсомолу, Державних премій СРСР і України.

1958 рік. У січні, як завжди, у мене була сесія в Університеті. Я переїжджала у Київ завчасно і жила на квартирі до закінчення сесії, а тому не брала участі у зустрічі нового року у Феофанії, про яку потім багато чула від учасників цього неповторного свята, що відбувалося на природі.

14-15 лютого цього року відбулася конференція молодих спеціалістів, у якій я як технік-обчислювач участі не брала. Про неї тепер довідалася лише завдяки наказу, згідно з яким *"Начало рабочего дня 14.02.1958 года для участников конференции установлено с 10 часов"*. Наказ свідчить про дисципліну, яка вимагалася у ті часи. Наведу ще кілька цікавих з позицій сьогодення прикладів адміністративного покарання за порушення дисципліни (накази були написані російською мовою).

Приказ №55 по ВЦ от 13.03.58 г. *За нарушение трудовой дисциплины 10.03.1958 года, выразившееся в опоздании на работу после обеденного перерыва на 3-5 минут, а также за преждевременный уход с работы до 18.00 нижепоименованным сотрудникам объявляю выговор* (рукою В.М. Глушкова останні 2 слова замінено на "ставлю на вид"): Пуцало, Заика Владимир, Романюк Нина.

Приказ №147 по ВЦ от 1.07.1958 г. *Инженеру Зиненко В.П. за обед в рабочее время объявить выговор* (докл. Пархоменко).

Приказ №171 по ВЦ от 10.08.1958 г. *За нарушение трудовой дисциплины, выразившееся в том, что сего числа в рабочее время в 11 часов 15 мин. ст. инж. Иваненко Л.Н. и инженер Сибирко А.Н. рвали фрукты с деревьев, т.т. Иваненко и Сибирко объявить выговор и предупредить всех сотрудников, что при обнаружении подобных фактов будут приняты более строгие меры взыскания. ВРИО директора ВЦ АН УССР* (подпись) Б.Малиновский

20 березня 1958 року техніком-обчислювачем була зарахована в ОЦ Софія Микитівна ЯКИМЕНКО, студентка заочного відділення мех.-мат. факультету КДУ ім. Т. Шевченка, моя колега у 1960 році під час програмування лінгвістичних алгоритмів у відділі К.Л. Ющенко. Через кілька років після закінчення Університету С.М. Якименко перейшла працювати в СКБ – спеціальне конструкторське бюро при Інституті кібернетики.

31 липня наказом по ОЦ за №164-а була прийнята на роботу випускниця мех.-мат. факультету КДУ ім. Т. Шевченка **Юлія Володимирівна Капітонова**, яка восени цього ж року вступила до аспірантури В.М. Глушкова. Після захисту кандидатської дисертації 1965 року – заступник керівника відділу теорії цифрових автоматів В.М. Глушкова, у який я повернулася з відділу А.О. Стогнія у жовтні цього ж року.

У березні 1976 року Ю.В. Капітонова захистила докторську дисертацію на тему *"Вопросы проектирования вычислительных систем и специальных систем математического обеспечения"*. З 1982 року – завідувача відділом теорії цифрових автоматів. Заслужений діяч науки України. Професор. Лауреат премії Ленінського комсомолу, Державної премії СРСР і УРСР, іменної премії В.М. Глушкова.

Юлія Володимирівна проводила у відділі регулярні семінари з тематики відділу та інших галузей знань, на який приходили співробітники з інших відділів.

На жаль, Ю.В. Капітонова пішла від нас назавжди 12 червня 2008 року.

У серпні 1958 року після екзаменаційної сесії в Університеті я вперше поїхала відпочивати в Ялту з Гітою Машбіц та її подругою Поліною і з Галиною Мосьпан та її подругою Любою Грачовою. Невідомо, за чією протекцією я, Галя і Люба поселилися у якійсь школі, а Гіта з Поліною – в іншому місці. На пляжі, на екскурсіях ми були разом. Вражень було багато, у мене найбільше – від вперше побаченого моря.

Серпень 1958 року. На лівому фото стоять зліва праворуч Гіта, Галина, Люба, Надія, сидить праворуч Поліна. На правому фото зліва праворуч: Поліна, Гіта, Люба, Надія, Галина

Був у Криму один неприємно-приємний випадок з грошми. Я залишала гроші з речами в школі. За кілька днів до від'їзду не дорахувалася 300 крб. Це була неприємність, априємність була в тому, що злодій залишив мені 100 крб., щоб я не піднімала бучу, білет на Київ у мене був. Отакий далекоглядний злодій. Правду кажучи,приємність була відносна, бо гроші на цю поїздку були взяті мною в касі взаємодопомоги.

1958 рік. На риштуванні біля собору: обчислювачі Галина Мосьпан, Раїса Грезєва, Світлана Берестовая, завідувача канцелярією Тетяна Тарасова

Одного разу літом ми працювали у центрі Києва на будівництві консерваторії.

1958 рік. Ліворуч Жанна Ковальова, далі Антоніна Сибірко, Надія Грищенко, Світлана Зленко, Лора Олійник

25-27.11.1958 р. відбулася наукова конференція, присвячена новим розробкам. Мені не пощастило знайти щось про цю конференцію. Було б цікаво дізнатися про проблеми, які тоді були поставлені В.М. Глушковым. Наукові конференції за призначенням повинні фіксувати важливі етапи розвитку науки та її перспективи.

1958 рік. Комсомольське бюро ОЦ 1958-59 року. Стоять: Микола Бабенко, ?, Володимир Михалевич, Вадим Каленчук. Сидять: Ігор Мороз-Подворчан, Анатолій Кухарчук, Володимир Брановицький

У другій половині 1958 року закінчувалося будівництво будинку для Обчислювального центру на вул. Лисогірський, тоді це була майже околиця міста. Поруч будувався житловий будинок для співробітників. У цей час уже була побудована нова ЕОМ "Київ", монтаж якої провадився на Лисогірській ще до того, як була споруджена покрівля над приміщенням. Переведення співробітників на Лисогірську здійснювали у міру їх необхідності на новому місці. Обчислювачі перейшли на Лисогірську чи не останніми, бо в кінці грудня ми ще працювали в Соборі.

У кінці 1958 року практично всі, хто потребував житла, його одержали і святкували новосілля у будинку, який був споруджений поряд з будівлею ОЦ. Дві квартири цього будинку були призначені для несімейних. Одну з кімнат надали дівчатам, які жили у Феофанії в гуртожитку. Я була запрошена на новосілля до Юрія та Галини Мазир, де Семен Веніамінович Погребинський подарував мені фото комсомольського бюро ВЦ 1958-59 років з дарчим написом на звороті: *"На добрую память Наде от неснятого не попавшего в объектив фотоаппарата"* і підпис С. В. Погребинського.

30 грудня 1958 року у новому будинку Обчислювального центру на Лисогірській вулиці був влаштований велелюдний новорічний вечір з музикою, танцями, виступами самодіяльних артистів. Особливо відзначився Юрій Мазир – гуморист і улюбленець публіки. Він читав власні вірші "на злобу дня". На жаль, пам'ять не зберегла текстів, хіба що пам'ятаю споживацькі два рядки: *"... Дает нам старая гора // Машины, туфли, свитера"*. Справа у тому, що ЕОМ у металі робилися у Пензі, куди співробітники часто їздили у відрядження, і звідки, крім машин, привозили іноді й інші дефіцитні речі, яких не можна було купити у Києві. Пам'ятаю на тому вечорі також щасливого Володимира Ілліча Скурихіна, який, здається, не пропустив жодного танцю. Незадовго перед тим він пройшов в ОЦ по конкурсу з м. Іваново.

Святкували 30 грудня зустріч нового року допізна, а я, тоді ще мешканка Феофанії, куди на той час не було міського транспорту, святкувала до ранку разом з іншими феофанівцями. Добравшись нарешті до ліжка, лягла спати з наміром поїхати увечері цього ж дня у Київ до М.О. Пилипчук, у якої я жила на квартирі перед поселенням в гуртожиток, і ще раз зустріти Новий рік. Коли прокинулася, на вулиці було сонячно. Про те, скільки я спала, не було жодного відчуття. Вийшла в коридор, а мене сусіди вітають з Новим роком! Це був ранок 1 січня 1959 року.

Так закінчився Феофанівський період ОЦ і моєї скромної діяльності в ньому, а розпочався Лисогірський, який тривав з 1959 до 1964 року. Через 25 років старший науковий співробітник Інституту кібернетики кандидат фіз.-мат. наук Леонід Іваненко опублікував у журналі

"Наука і суспільство", №1, 1978 р.

ностальгійну статтю під назвою *"День народження ЕОМ"*, у якій детально описує МЭСМ, ентузіазм і муки її творення, працю на ній і розлуку з нею – назавжди і, на жаль, без прощання.

* * * * *

Феофанія за перше десятиріччя нового ХХІ століття дуже змінилася.

Наразі (2012 рік) собор уже кілька років діючий, належить УПЦ МП, а в приміщенні готелю, де працювала МЭСМ, живуть черниці. Вулиця, що проходить через подвір'я культових споруд, названа іменем Академіка Лебедева, вона закінчується біля Інституту теорфізики ім. М.М. Боголюбова НАНУ. А пам'ятну дошку на помешканні черниць про перебування у будинку академіка С.О. Лебедева із співробітниками знято з фасаду. Про причину зняття можна здогадатися з такого епізоду.

Року 2003 зі Львова до мене приїхала знайома. Я повела її у Феофанію, щоб показати, де зароджувалася кібернетика. Підійшли до входу в собор, через який я заходила колись на роботу. Двері були відчинені. Звідти пахло фарбою – собор ще опоряджували. Поруч черниця поралася на клумбі з квітами. Я попросила дозволу пройти з гостею до вхідних дверей в собор і подивитися на внутрішнє оздоблення. Вона відмовила, а я вирішила скористатися запасним аргументом, мовляв, хочу показати це місце, бо я тут колись працювала. Після цього я одержала все, чого можна чекати від людини, у яку вселився диявол. Вона заволатала: "Так это вы сюда дьявола привели! " Підійшов до нас священник і запитав, у чому справа. Я виклала своє прохання. Він почав мене розпитувати аж до деталей. Я розповіла, що знала, а потім він наказав черниці показати нам залу. Отже, якщо такий диявол завоював серця і решти черниць, то не дивно, чому пам'ятна дошка була знята, а, можливо, й знищена.

Поблизу собору Св. Пантелеймона побудовані ще дві церкви: Всесвятська і Михайлівська. Остання – зовсім поруч, за собором. Ці церкви були там у позаминулому столітті, ще до побудови собору Св. Пантелеймона на початку 20-го століття.

За прем'єрства Януковича у 2007 році почалася велика перебудова всієї території Феофанії. Найперше, вся територія з лісом, ставками, соборним комплексом була огорожена металевими ґратами. В'їзд з міста планувався за півкілометра до собору на старій лісовій дорозі, якою ми їздили колись на роботу. Для цього на ній спорудили цегляні стовпи для встановлення воріт. За ніч вони були розібрані черницями, оскільки поширилися чутки, що вся територія буде закрыта для вільного входу відвідувачів-богомольців. Так ті ворота й залишилися незбудованими.

Ліс біля собору розчищений, з'явилися клумби з квітами, кам'яні гірки, альтанки, прокладені доріжки, ставки теж почищені, вздовж них лавки для відпочинку, посередині першого ставка побудована альтанка, до неї веде красивий місток. Упорядковане місце і з джерельною водою. Все це було у 2007 році свіже, красиве. Через рік я відвідала парк знову і знайшла до певної міри занепад того, що було зроблено раніше. Парк офіційно підпорядкований Академії наук України і будувався її коштом.

Нині (2012рік) соборний комплекс огорожений, але від собору є вихід до парку. Пройшовши по мальовничій дорозі уздовж п'яти озер, повертаємо праворуч і виходимо з парку через центральний вхід, що знаходиться біля Інституту теорфізики ім. М.М. Боголюбова НАНУ і по сусідству з будинком, де колись був гуртожиток для співробітників Лабораторії.

Нижче подано кілька знімків сучасного соборного комплексу та парку з підписами.

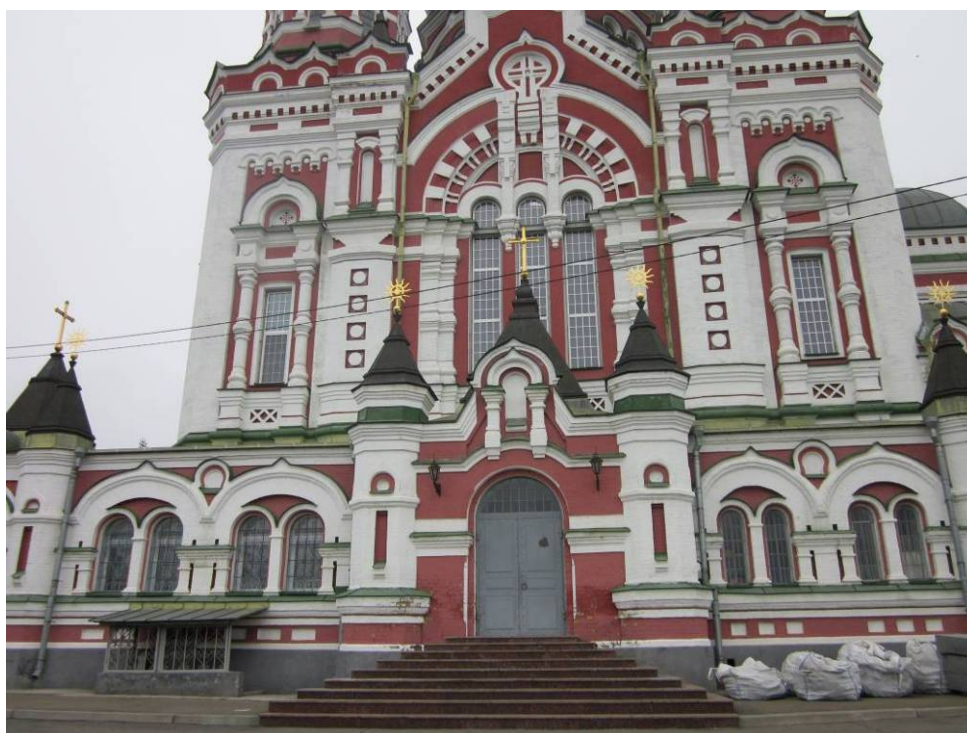
На закінчення щиро дякую тим, хто працював у Феофанії і надав інформацію про свою діяльність, а Леоніду Іваненку, Вілії Зубатенко та Надії Сіяниці – за виявлені в тексті помилки.

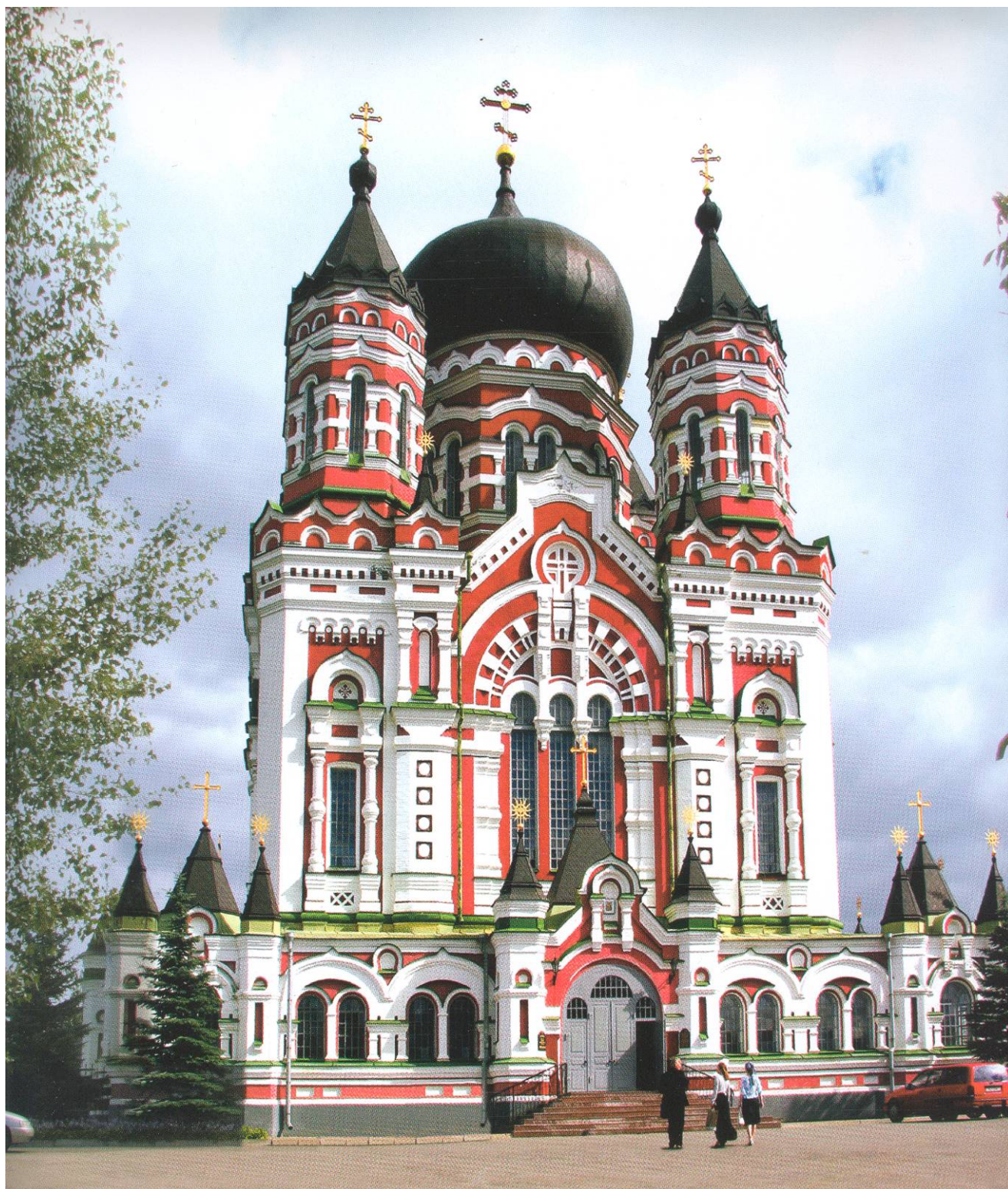
Приміщення, де в 1940-50-х роках була Лабораторія обчислювальної математики і обчислювальної техніки в Феопанії. Фото 2007 року.

Фрагмент південного фасаду собору Св. Пантелеймона. Фото 1985 р.

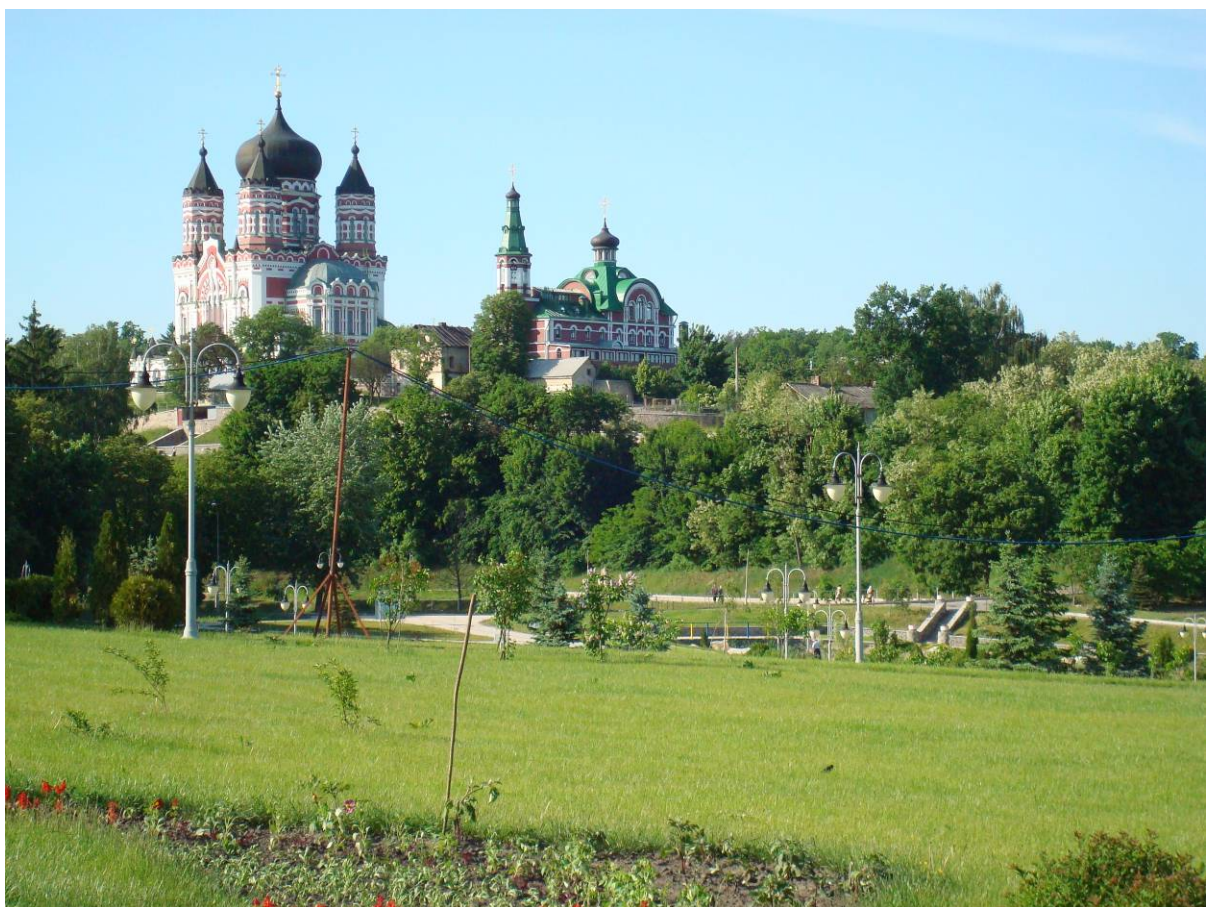
2011 рік. Фрагмент південного фасаду оновленого собору Св. Пантелеймона

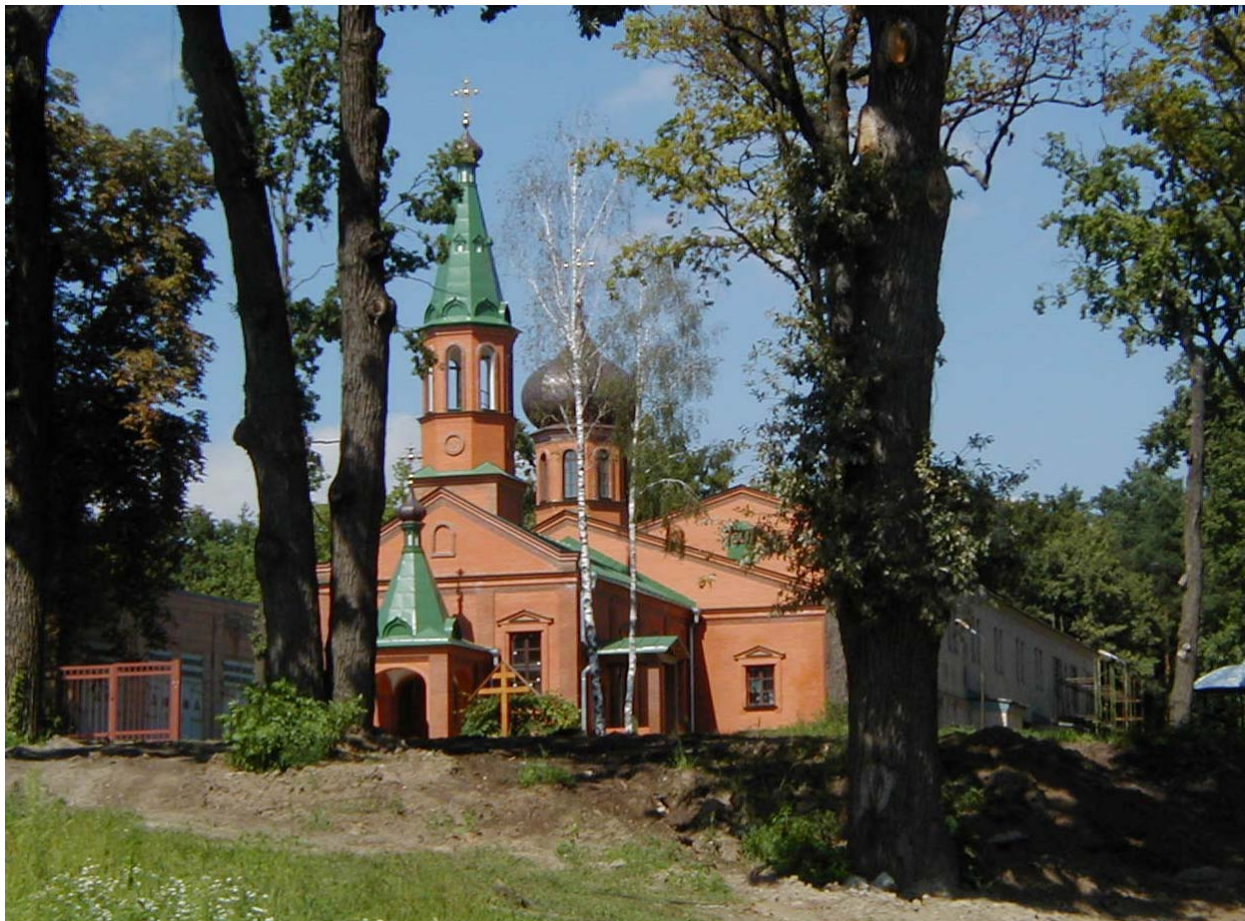
Собор Св. Пантелеймона. Західний фасад. Вікно колишньої кімнати програмістів ліворуч закрито ялинкою. Фото 2007 року

Михайлівська церква в риштуванні. Фото 2007 року

Панорама з собором Св. Пантелеймона та Михайлівською церквою. Фото 2007 року Н. Щоголевої

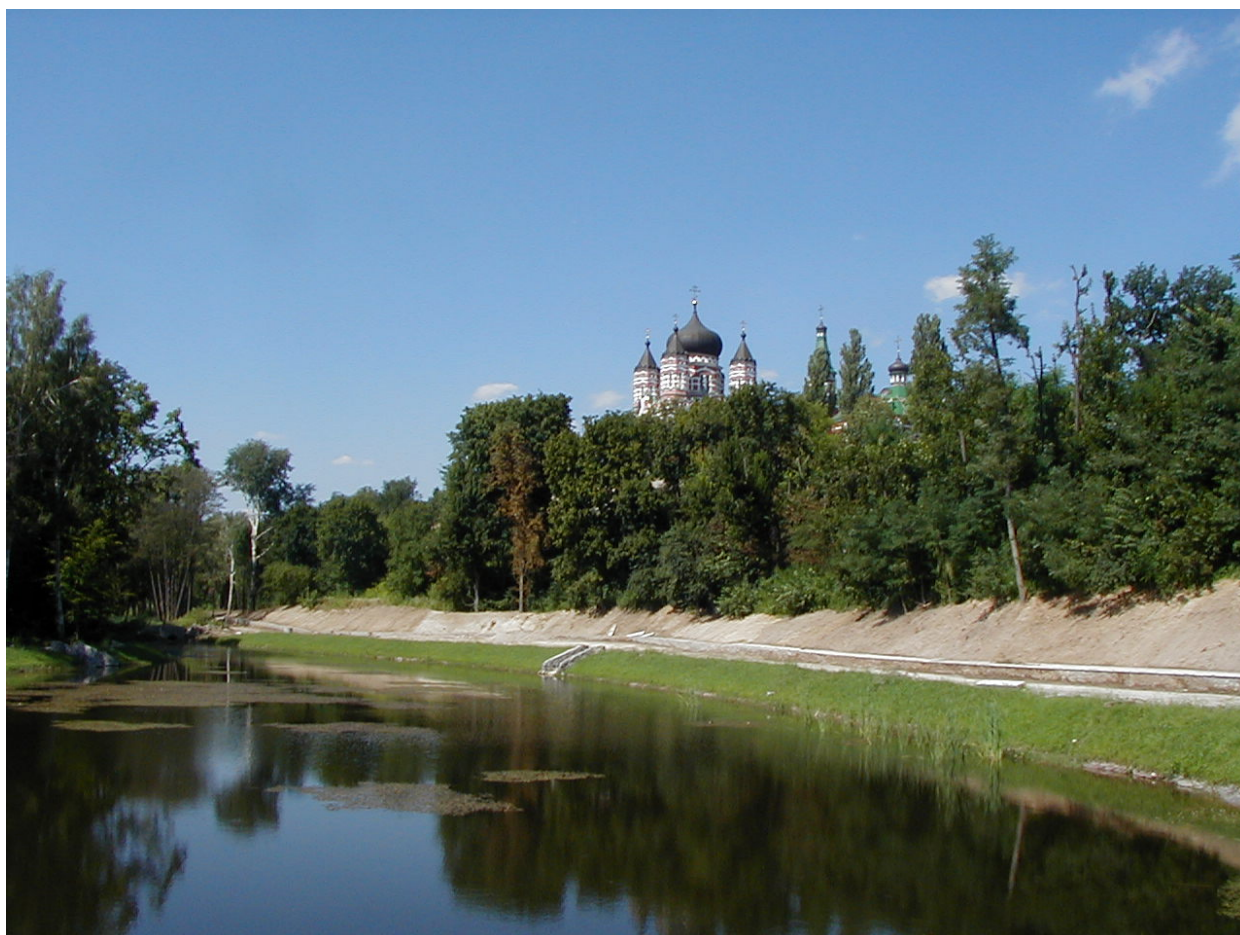
Всесвятська церква. Фото 2007 року

Феофанівський парк. Перше озеро. Фото 2007 року

Феофанівський парк Фото 2007 року

Феофанівський парк. Фото 2007 року